

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ І ЗМІСТУ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО НАВЧАННЯ

У статті робиться спроба пошуку шляхів дослідження сутності і змісту деонтологічної складової компетентісного навчання в системі вищої освіти. Здійснюється вибір напрямів досліджень сутності компетентісного підходу у формування професійно-особистісних якостей у вищій школі з урахуванням деонтологічної компоненти.

Встановлено, що категорії сучасних методологічних досліджень у педагогіці мають онтологічний зміст та синергетичну спрямованість й одночасно виконують інтегративну роль, яка полягає у відображенні та сприйнятті оточуючого світу та себе в цьому світі, перетворення оточуючого світу та рефлексивне перетворення самого себе.

Ключові слова: освітній простір, компетентісний підхід, деонтологічна компонента.

Вступ. В наш час у європейському освітньому просторі широке поширення набуває компетентісний підхід. Причин для цього є кілька, вони напряду пов'язані із цілями, котрі проголошуються або латентно існують у зв'язку із прийняттям компетентісного підходу. Головною метою, що проголошується, є формування такої особистості, котра була б спроможна самостійно реалізовувати власну успішну життєдіяльність в умовах високої динаміки сучасного соціально-економічного життя та технологічного прогресу. Іншою проголошуємою метою є створення умов для реалізації мобільної вищої освіти, котра дозволяє студенту, що почав навчання в одному ВИШІ, вільно продовжувати його у іншому на основі гармонізованих навчальних програм та прозорих критеріїв оцінки [1]. З цим пов'язана ще одна мета: мобільність освіти дозволяє могутнім державам залучати інтелектуальні ресурси слабких держав у своїх інтересах, тим самим ще більше ослаблюючи позиції цих країн в економічному та культурному розвитку.

Постановка завдання. Нами була ретельно проаналізована історіографія даної проблеми, окремі питання якої досліджували видатні українські педагоги Луговий В.І., Степко М.Ф., Слюсаренко О.М. [1], та низка російських вчених, зокрема, Байденко В.І. [2], Зимня І.О. [3], Горшкова В.В. [4] та ін.

У той же час, аналіз публікацій в наукових фахових журналах свідчить, що шляхи дослідження сутності і змісту деонтологічної складової компетентісного навчання в системі вищої освіти потребують додаткового ретельного наукового дослідження.

Метою статті є вибір напрямів досліджень сутності компетентісного підходу у формування професійно-особистісних якостей у вищій школі з урахуванням деонтологічної компоненти.

Результати дослідження. На шляху реалізації компетентісного підходу виникає ціла низка складностей, починаючи з термінологічних. Останнє особливо характерно для досліджень на пострадянському просторі. Ці складності у значній ступні вдалося подолати, хоча й до теперішнього часу ще зустрічаються неоднозначності у застосуванні термінів «компетентність» та «компетенція». У нашому дослідженні услід за Байденко В.І. та Зимнею І.О. [2,3] під «компетентністю» будемо розуміти певний інтегральний критерій особистості, а під «компетенціями» - компоненти цього критерію.

Ще більше складностей викликає розуміння структури компетентності як інтегрального критерію. Тут поки не напрацьовано не лише єдиний перелік ключових компетенцій, але навіть відсутній єдиний підхід до принципів диференціації компетенцій. Що стосується професійної компетентності, можна виокремити два напрями дослідження цього феномену.

В рамках першого напрямку формування компетентності можна розглядати як формування професійних знань, умінь та навичок, а також певних особистісних якостей (компетенцій), що відповідають вимогам професій.

Другий напрям характерний тим, що він має переважно особистісне спрямування. Тут на перший план висувається гуманітарна підготовка. У якості ключових висувається, насамперед, комунікативна, когнітивна, інформаційна компетенції. Такий підхід виражає протилежну крайність, оскільки у цьому випадку втрачається направленість на підготовку за конкретними професіями.

А між тим проблема наукового аналізу різних видів професійної діяльності протягом більше ніж шести десятиріч є предметом діяльності професіології як одного із розділів психології праці. Професіологія або один з її розділів – професіографія займають центральне місце у вирішенні низки таких науково-практичних завдань, як профорієнтація, профвідбір, профпідбір, профнавчання, профдеформація, профадаптація та профреабілітація, профтравматизм, реконструкція існуючих та проектування нових видів професійної діяльності. В різний час і за різних привідів професіограми склалися для цілої низки юридичних професій. Достатньо глибоко була опрацьована воєнна професіографія.

Можливим поясненням того факту, що досягнення цієї науки недостатньо повно використовується прихильниками компетентнісного підходу в освіті є те, що споживачами результатів професіології є працівники кадрових агентств, а компетентнісний підхід лежить у сфері інтересів педагогіки. Тим не менше і поза всяких сумнівів досягнення професіографії повинні бути враховані під час дослідження та проектування професійної компетентності як інтегральної характеристики професіонала та особистості.

Ще більше дивує той факт, що прихильники компетентнісного підходу не проявляють достатнього інтересу до питань деонтологічного виховання професіоналів. А між тим, питання обов'язку та належної поведінки є ключовими під час визначення професійної готовності спеціалістів у цілій низці відповідальних професій.

Це положення набуває сьогодні особливого значення у зв'язку з тим, що співвідношення нормативної та дискреційною¹, по суті, деонтичної (тобто не регламентованої офіційними нормами) форм поведінки особи у службовій діяльності та повсякденного життя проявляється зараз у особливо гострій формі. Пов'язано це з тим, що суспільство у наш час знаходиться на зламі уявлень щодо соціальних цінностей та норм поведінки.

На справді саме почуття обов'язку та відповідальності в сучасних умовах мають стати найважливішими складовими компетентності. В наш час проблема формування відповідальності та почуття обов'язку у професійній свідомості компетентної особистості стала особливо актуальною. Справа в тому, що становлення демократії та свободи в Україні, як і у всіх інших країнах на пострадянському просторі, на жаль, не обійшлося без негативних наслідків. Невірно сприйняте почуття свободи породило в суспільстві різного роду протиріччя та конфлікти. Люди стали відчувати себе менш обтяженими моральними та правовими нормами. Колективістські цінності та критерії поведінки людей, втратили свою актуальність, у значній мірі були девальвовані.

В умовах переоцінки моральних цінностей та зміни парадигми освіти проблема формування професійної свідомості, професійної відповідальності та професійного обов'язку як складових компетентності стає однією із пріоритетних.

Проблеми належного та сутнього було предметом інтересу численних дослідників протягом багатьох сторіч. Результатом цих досліджень є поява низки наукових уявлень, які на перший погляд є антагоністичними, такими, що взаємно виключають одне одне. Але на справді вони доповнюють одне одного у різних сферах людської діяльності. Це у повній мірі відноситься як до кантівського імперативізму, так і бентамівському утилітаризму в його новій формі – консеквенціалізму. Деонтологія як наука то звужувалася до вчення щодо

¹ Дискреційний – той, що дає можливість вчиняти згідно свого особистого бачення (Викисловарь).

проблем людського обов'язку в рамках низки професійних співтовариств, то знову розширювалася до дослідження належного та сутнього як внутрішнього переживання людини, що задається етичними цінностями в умовах зміни світових суспільно-економічних формацій. Ці положення необхідно доповнити наступним: деонтична ситуація виникає як правило, на межі із правом. При цьому виділяються дві групи спеціальностей за ступенем віддаленості їх від права. Там, де професійна діяльність відбувається в рамках одного етичного світу (медицина, педагогіка) деонтологічні принципи лежать в галузі етики доброчинності [4]. Там, де професійна діяльність відбувається на стику етичних світів (світу доброчесних громадян та світу злочинців, світу розвідки та контррозвідки або інших конкуруючих світів) професіонали змушені керуватися деонтологічними принципами, що лежать в межах кантівських уявлень. з урахування поглядів консеквенціалістів та прихильників «теорії меншого зла»[5]. Як би то ні було, деонтологічна компонента повинна бути включена до складу ключових компетенцій.

Деонтологічна компетентність – це особистісна властивість фахівця, що дозволяє йому продуктивно взаємодіяти із внутрішнім (професіональним) та зовнішнім (соціальним) середовищем завдяки наявності деонтологічних знань, умінь та навичок, професіонально важливих деонтологічних якостей, спрямоване на успішну особистісно-професійну діяльність. Вона характеризується наявністю у спеціаліста системи знань, що відображує змістовну сутність інтелектуальних, світоглядних та моральних цінностей; спроможністю прогнозувати та конструювати процес професійної діяльності з урахуванням її специфіки та в площині взаємодії з колегами та пацієнтами й передбачається змістом норм професійної етики, моральними імперативами та професіонально-етичними ідеалами й цінностями професійної діяльності. Структура деонтологічної компетентності базується на морально-етичних установках, орієнтирах соціально-професіонального середовища та включає мотиваційний, креативний, когнітивний та рефлексивний компоненти.

До числа специфічних обставин, що визначають необхідність деонтологічного підходу до формування компетентності особистості, слід віднести зміни системи суспільних відносин, ідеологічних установок, економічних форм та міжнародної обстановки, котрі впливають на всі сфери сучасного людського життя.

Особливу актуальність ця тематика набула у зв'язку із змінами, що відбуваються у всіх сферах суспільно-політичного та державного життя країни. Стратегічні цілі державної політики в галузі виховання тих, хто обрав своєю професією служіння обов'язку, знову висувуються на одне із провідних місць. Цей процес слід оцінювати як закономірно необхідний та продуктивний. Історія педагогіки свідчить, що саме в перехідні періоди соціальних змін виникали та отримували свій розвиток нові педагогічні ідеї та нові педагогічні поняття.

Однак, деонтологізація компетентнісного навчання неефективна в умовах відсутності міцної та єдиної теоретичної та методологічної педагогічної бази. Такою базою повинна стати деонтична педагогіка, становлення та розвиток котрої підготовлено запитам суспільства, з одного боку, та прогресом у науковому середовищі сучасної філософії, етики обов'язку, дидактики та теорії виховання. Не дивлячись на суттєві успіхи у розробці проблем деонтології, все ще спостерігається недостатність теоретичної розробки основних її аспектів. На жаль, для більшості приватних (окремих) напрямів деонтології характерна розмитість теоретичних підстав та формулювань, методологічна невизначеність та нечіткість кордонів, відсутність міцних теоретичних та методологічних зв'язків із педагогікою в цілому та компетентнісним підходом зокрема.

Вищевикладене дозволяє крім того стверджувати, що впритул до сьогоденного моменту компетентнісний підхід в освіті лишається складаною та суперечливою темою, недостатньо досліджуваною та теоретично проробленою, не дивлячись на значний потік наукових публікацій.

Виконаний аналіз дозволяє виявити низку протиріч, що склалися об'єктивно та існують в рамках компетентнісного підходу у вищій школі, зокрема:

– між постійно зростаючими, соціально обумовленими високими вимогами до професійної підготовки фахівців, що передбачають наявність норм належної професійної поведінки, морально-етичних імперативів, професійних цінностей, та недостатньою орієнтованістю компетентнісного підходу в освіті на формування деонтологічних цінностей в процесі професійної підготовки спеціалістів;

– між посиленням суспільного інтересу до проблеми деонтологічної підготовки професіоналів незалежно від професійного середовища та недостатньої розробленості теорії компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців;

– між зростаючими потребами науки в обґрунтованості деонтологічної концепції формування професійної компетентності фахівців та недостатніми зусиллями педагогічної науки щодо розробки даної концепції;

– між зростаючими потребами сучасних професіоналів у розвитку їх деонтологічних компетенцій як фактору успішності професійної діяльності та кар'єрного зростання та складнощами у задоволенні цих потреб у рамках традиційних освітніх програм.

Виявленні протиріччя обумовили проблему дослідження, сутність якої полягає в необхідності розробки методологічних, теоретичних, технологічних основ формування деонтологічних компетенцій як нового наукового напрямку та навчальної дисципліни, що визначає реалізацію деонтологічного підходу до розвитку професійної підготовки широкого кола фахівців.

Зростання потреб підвищення рівня професійної підготовки спеціалістів, обумовлені соціально-політичною та економічною ситуацією в Україні в умовах становлення та укріплення державних інституцій, визначають підвищення вимог до теоретичного та методичного забезпечення сучасної системи освіти. Реалізація цих вимог потребує удосконалення теоретичного та методологічного обґрунтування компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу насамперед у вищих навчальних закладах деонтичної спрямованості. Існуюча система вищої освіти в Україні може забезпечити ефективність реалізації компетентнісного підходу, якщо буде створена відповідна технологія навчання, яка забезпечить перехід від безособової та абстрактної формальної педагогіки до нової, деонтичної педагогіки розвитку особистості.

Такий підхід дозволяє розглядати навчання у ВИШах не лише як форму отримання нових знань та удосконалення професійних умінь та навичок, але й як засіб оволодіння методологією професійної діяльності та поведінки. Деонтологізація навчання в системі вищої професійної освіти передбачає не обмеження багатосторонності поглядів, переконань та оцінки реальної соціокультурної та економічної ситуації в країні, а ціленаправлене прищеплення студентам моральних цінностей.

Виявлені протиріччя обумовили проблему дослідження, сутність якої полягає у необхідності розробки методологічних, теоретичних, технологічних основ формування деонтологічних компетенцій як нового наукового напрямку та навчальної дисципліни, що визначають реалізацію деонтологічного підходу до розвитку професійної підготовки широкого кола фахівців.

В сучасному суспільстві все більше усвідомлюються феномени нестабільності у сфері соціально-економічних відносин. Це породжує невизначеність професійної сфери та інформаційний хаос. Виховання в цих умовах не може бути підпорядковано жорсткому авторитарному управлінню. Виховання само є галуззю невизначеності. Не випадково виховання складно піддається діагностиці, результати його завжди далеко відтерміновані у часі та невизначені. В той же час і Макаренко А.С., і Ушинський К.Д. відзначають у своїй практиці дивовижні ситуації, коли їх вихованці виявляли сильні почуття, що відображають внутрішню боротьбу мотивів, в результаті чого відбувалася різка зміна ставлення до себе та оточення: «... в невичерпно багатій природі людини бувають і такі явища, коли сильне душевне потрясіння, незвичайний порив духу, високе одушевління - одним ударом знищують найшкідливіші нахили та знищують закорінені звички, начебто витираючи, жжирючи своїм полум'ям всю попередню історію людини, щоб почати нову, під новим

прапором» [6]. В таких явищах педагогіка бачить аналогію з процесами, що вивчаються синергетикою.

Отже, суттєвим є те, що у педагогіці на зміну мисленню, що абсолютизує детерміністський підхід, приходить розуміння, яке пояснює явища у сфері навчально-виховної діяльності з позицій синергетики. Синергетический підхід у вихованні – це методологічний принцип, що вказує на непредбачуваність, нелінійність, можливість і суб'єктність поведінки його учасників, а синергетика – це метанаука, задачею якої є не досягнення конкретних результатів, а подолання у свідомості дослідників уявлень щодо детермінованого характеру причинно-наслідкових відносин та пропорційною залежністю між зусиллям та результатом. У відповідності із концепцією синергетичного підходу – людина – не пасивний елемент системи виховання, а суб'єкт, що володіє силою, здатною до подолання криз та набуття нових якостей в результаті зміни системи внутрішніх цінностей або окремих її складових.

Сучасне наукове пізнання має високий рівень абстрактності. У зв'язку із цим виникає багато онтологічних проблем, пов'язаних з адекватною інтерпретацією теоретичних понять та обґрунтувань нових напрямків та методологічних підходів у різних галузях наукових досліджень. Тому система освіти та виховання в цілому потрапляє до поля онтологічної концептуалізації. Онтологічна концептуалізація у сучасній методології педагогічних досліджень покликана розкривати сутність вчення щодо буття та життєдіяльності людини у специфічних умовах освітнього простору [7]. Викладене вище дозволяє представити процес пошуку шляхів дослідження сутності і змісту деонтологічної складової компетентнісного навчання в системі вищої освіти, як показано на рисунку 1.

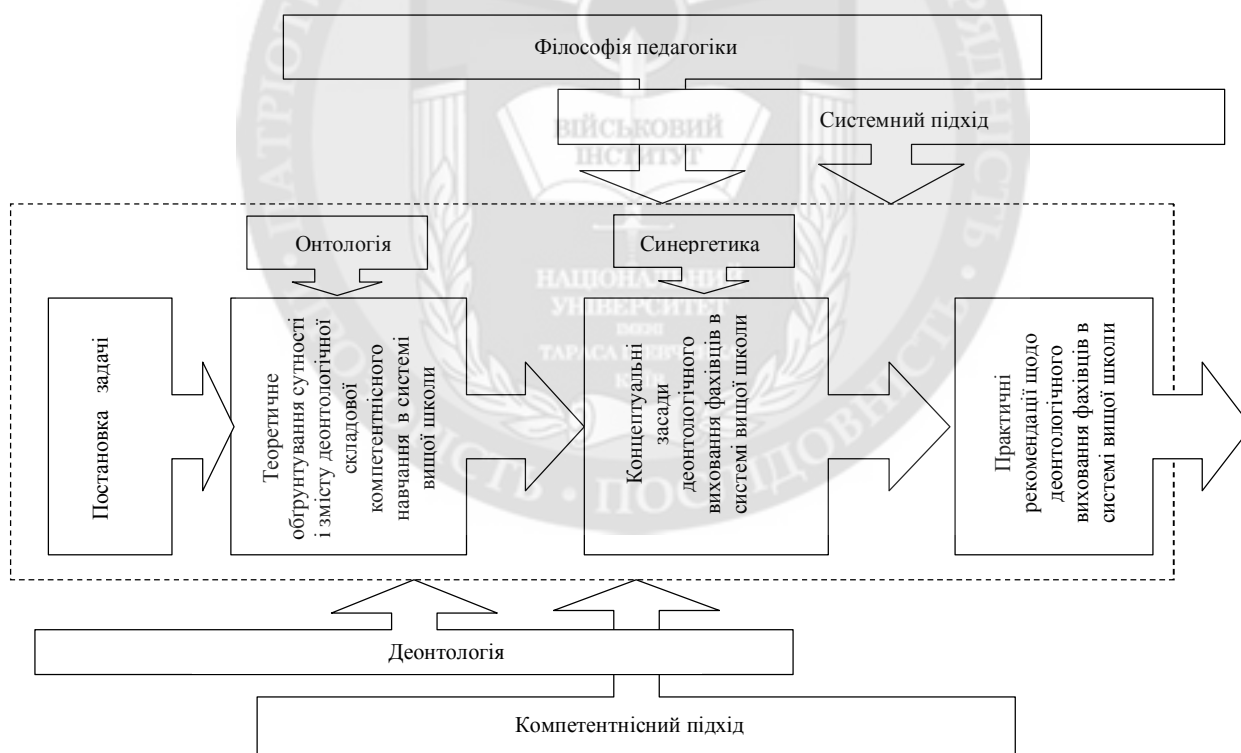

Рис. 1. Філософія педагогіки

Висновки. Отже категорії сучасних методологічних досліджень у педагогіці мають онтологічний зміст та синергетичну спрямованість й одночасно виконують інтегративну роль, яка полягає у відображенні та сприйнятті оточуючого світу та себе в цьому світі, перетворення оточуючого світу та рефлексивне перетворення самого себе, нове відображення себе у вдосконаленому світі соціуму, культури та буття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Луговой В.І. Застосування системного підходу до визначення компетентностей як основи кваліфікацій [Текст] / В.І.Луговой, О.М.Слюсаренко // Вища освіта України: теоретичний та науково-практичний часопис / [за ред. В. І. Лугового, М.Ф.Степка]. – К.; Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. – № 1. – додаток 1. – Тематичний випуск: „Наука і вища освіта: технології взаємодії”. – 284 с. – С. 151–159.
2. Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы): Методическое пособие. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. - 114 с.,
3. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека/ И.А. Зимняя // Интернет-журнал "Эйдос.
4. Макинтайр А. После добродетели. М., Академический проект, 2000. Перевод Целищева В.В
5. Прокофьев А.В. Логика меньшего зла и профессионально-этическая партикуляризация морали: Электронный документ/ Точка доступа <http://www.mediascope.ru/node/495>, - Заголовок з екрану.
6. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 5/Сост. С.Ф. Егоров. - М.: Педагогика, 1990. - 528 с.
7. Горшкова В.В. Идея онтологической интеграции в методологии современных педагогических исследований//Человек и образование. - №1. – 2005. – С.21 – 24.

Рецензент: д.пед.н., проф. Майборода В.К., головний науковий співробітник Інституту інноваційної освіти НАПедН України.

к.ю.н, доц. Артемов В.Ю., к.т.н. Литвиненко Н.И.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ И СОДЕРЖАНИЯ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье делается попытка поиска путей исследования сущности и содержания деонтологической составляющей компетентностного обучения в системе высшего образования. Осуществляется выбор направлений исследований сущности компетентностного подхода в формирование профессионально-личностных качеств в высшей школе с учетом деонтологической компоненты.

Установлено, что категории современных методологических исследований в педагогике имеют онтологический смысл и синергетическую направленность и одновременно выполняют интегративную роль, которая заключается в отражении и восприятии окружающего мира и себя в этом мире, преобразования окружающего мира и рефлексивное преобразования самого себя.

Ключевые слова: образовательное пространство, компетентностный подход, деонтологическая компонента.

V. Artemov, N. Litvinenko

DETERMINATION OF THE ESSENCE AND CONTENT OF THE DEONTOLOGICAL COMPONENT OF COMPETENCY TRAINING

The article tries to find ways to study deontological nature and content component of competence training in higher education. Is the choice of research areas of the essence of the competence approach in the formation of professional and personal qualities in the higher school taking into account deontological components.

It is established that the category of modern methodological studies in pedagogy have ontological sense and synergy direction and simultaneously carry out integrative role, which is reflected and perception of the surrounding world and oneself in this world, transform the surrounding world and reflexive transformation of oneself.

Keywords: educational space, the competence approach, deontological components.